ЕКОНОМІКА ECONOMICS

Іббатулін Ільдус, Свиноус Іван, Недашківський Володимир, Федорук Наталя. Економічні засади виробництва молока в україні. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2024. Випуск 1-2. С. 32-44.
DOI: https://doi.org/10.35774/ibo2024.01-02.032

УДК 338.439.4:637.1(477)
JEL: Q18, L23, E23

Іббатулін Ільдус
д.с.-г. н.,професор, академік НААН України
Національна академія аграрних наук України
м. Київ, Україна
E-mail: imi_1@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4418-6532
Свиноус Іван
д.е.н., професор кафедри обліку і оподаткування
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: isvinous@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0346-1596
Недашківський Володимир
д.с.-г. н., професор кафедри технології кормів, кормових добавок і годівля тварин
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: profkom1967@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5487-6807
Федорук Наталя
к. с.-г. н. доцент кафедри харчових технологій
і технологій переробки продукції тваринництва
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: natalifedoruk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9683-8785,

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. *Реформування агропромислового виробництва України кардинально змінило організаційно-економічні умови функціонування підприємств молочного скотарства та інших структур, що займаються переробкою і реалізацією молочної продукції. Це зумовило принципово нові відносини товаровиробників і споживачів продукції, призвело до різкого спаду виробництва молока та молочної продукції.*

Майбутнє виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами великою мірою залежить від впливу загальних тенденцій розвитку світового сільського господарства та ринку. В останні п'ять років воно зростає. Корів молочного напрямку продуктивності налічується приблизно 230 млн голів, надій від однієї корови по регіонах світу коливається від 2200 до 9800 кг.

Методи. *У процесі виконання дослідження застосовувалися загальноприйняті методи і прийоми: сукупність наукових прийомів абстрактно-логічного методу (індукція і дедукція, аналіз та синтез, аналогії і зіставлення, формалізації) при розробці теоретичних положень з обґрунтування організаційно-економічних чинників підвищення ефективності. При проведенні аналізу кількісних та якісних показників ефективності функціонування підприємств молочного скотарства застосовувався економіко-статистичний метод, зокрема його прийоми: порівняння (зіставлення даних звітного року з відповідними показниками минулих років); групування (для виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між ознаками), рядів динаміки (відстеження часових змін показників діяльності сільськогосподарських підприємств та господарств населення – виробників молока), із використанням графічного та табличного методів відображено аналітичну інформацію.*

Результати. *Доведено, що забезпечення продовольчої безпеки в межах фізіологічних норм споживання молокопродуктів українського виробництва може бути гарантовано розвитком високотехнологічного виробництва, за рахунок підвищення продуктивності корів та створення систематизованих молочних зон на території України. При цьому необхідно надати державну допомогу в будівництві та реконструкції молокопереробних підприємств за світовими стандартами на корпоративній основі. Це дасть можливості виробляти експортно-орієнтовану продукцію створюючи додану вартість.*

Перспективи*. В повоєнний період відродження аграрної економіки розвиток молочного скотарства повинно здійснювати на основі комплексної програми, яка включає всі складові агропродовольчого ланцюга руху молока від виробника до кінцевого споживача. Крім того, постачає на часі розробка стимулів щодо переорієнтації сільськогосподарських підприємств – виробників продукції рослинництва на молочне скотарство.*

Ключові слова*: молоко, виробництво, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, молокопереробні підприємства.*

Вступ.

Майбутнє виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами великою мірою залежить від впливу загальних тенденцій розвитку світового сільського господарства та ринку. В останні п'ять років воно зростає. Молочних корів налічується приблизно 230 млн голів, надій від однієї корови по регіонах світу коливається від 2200 до 9800 кг.

Реформування агропромислового виробництва України кардинально змінило організаційно-економічні умови функціонування підприємств молочного скотарства та інших структур, що займаються переробкою і реалізацією молочної продукції. Це зумовило принципово нові відносини товаровиробників і споживачів продукції, призвело до різкого спаду виробництва молока та молочної продукції.

Внаслідок прийняття необґрунтованих рішень щодо напряму аграрних перетворень, зорієнтованих на пріоритетне формування дрібнотоварного виробництва та лібералізацію ринку, порушились економічні зв'язки; виникли протиріччя в багатьох нормативних актах; значно знизився рівень спеціалізації, кооперації й інтеграції, ефективності використання виробничих ресурсів, освоєння досягнень науково-технічного прогресу; обмежено використання генетичного потенціалу сільськогосподарських тварин; зросли обсяги кредиторської заборгованості сільськогосподарських товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Ґрунтовно питання ефективного функціонування підприємств з виробництва молока висвітлено у наукових працях вітчизняних учених-аграріїв: І. Баланюка, П. Березівського, М. Ільчука, М. Пархомця, В. Радька та інших. Проте, швидкоплинні зміни вимагають оперативної оцінки виробництва молока в господарствах усіх форм.

Мета статті.

На основі узагальнення результатів дослідження запропонувати практичні рекомендації щодо формування системи державної підтримки з метою активізації виробництва молока в Україні.

Методологія дослідження.

У процесі виконання дослідження застосовувалися загальноприйняті методи і прийоми: сукупність наукових прийомів абстрактно-логічного методу (індукція і дедукція, аналіз та синтез, аналогії і зіставлення, формалізації) при розробці теоретичних положень з обґрунтування організаційно-економічних чинників підвищення ефективності. При проведенні аналізу кількісних та якісних показників ефективності функціонування підприємств молочного скотарства застосовувався економіко-статистичний метод, зокрема його прийоми: порівняння (зіставлення даних звітного року з відповідними показниками минулих років); групування (для виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між ознаками), рядів динаміки (відстеження часових змін показників діяльності сільськогосподарських підприємств та господарств населення – виробників молока), із використанням графічного та табличного методів відображено аналітичну інформацію.

Результати.

Результати проведених досліджень свідчать, що на протязі досліджуваного періоду спостерігається поступове зниження обсягів виробництва молока в господарствах усіх категорій (рис.1). Дана обставина викликана два групами основних чинників: економічні (низький рівень рентабельності, а в деяких роках і збитковість, низький рівень окупності інвестицій, диспаритет цін, тощо), які пов'язані з військовою агресією росії проти України (тимчасова окупація територій, загибель тварин та руйнування тваринницьких приміщень в наслідок обстрілів, перебої з постачанням світла, тощо) [1].

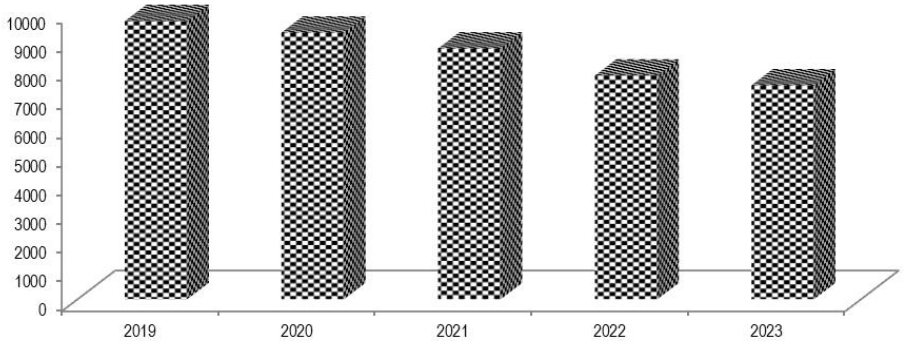

Рис. 1. Динаміка виробництва молока в господарствах усіх категорій, тис. т.
Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

При цьому необхідно зазначити, що обсяги імпорту молочних продуктів на протязі 2019-2023 рр. мали незначне зростання. Аналіз балансу молока і молокопродуктів свідчить що в структурі пропозиції молока на в внутрішньому ринку імпортовані молочні продукти займають незначну частину, що дає нам підставу вважати про досить високий рівень незалежності ринку молока.

В 2023 році Україна як і 2021 році була нетто-імпортер молочної продукції. Дана обставина свідчить, про обмежені можливості експорту, що викликано в першу чергу якістю а також високим

рівнем конкуренції на зовнішньому ринку молока, а також незадоволення попиту на внутрішньому ринку. Свідченням цього суттєве відставання фактичних норм споживання населенням України від фізіологічних.

В певній мірі низький рівень споживання молокопродуктів викликано і низькою купівельною спроможністю населення.

Необхідно відзначити, що на протязі 2000-2023 рр. основним ситуативним виробником молока є господарства населення. Дана обставина викликана низкою причин об'єктивного і суб'єктивного характеру, що вплинуло в першу чергу на зниження виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах (рис.2).

На наше переконання, враховуючи сучасний стан та тенденції розвитку молочного скотарства України, заходи державної підтримки повинні бути спрямовані на нарощення обсягів виробництва, головним чином у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки, які в найближчій перспективі стануть основними товаровиробниками молочної сировини.

Однак, аналізуючи сучасний стан виробництва молока, можна стверджувати, що більша частка в обсягах виробництва молока належить господарствам населення, однак вони залишаються поза увагою держави. Окрім цього, передбаченими нововведеннями, які відображені в Податковому та Бюджетному кодексах, поза увагою залишилося фінансування заходів з трансформування ОСГ, які мають 3 корів і більше у малі суб'єкти агробізнесу, формування кооперативів, удосконалення програми ідентифікації сільськогосподарських тварин та створення відповідно інформаційних масивів даних, а також розробки нормативно-законодавчої бази, яка б регламентувала діяльність виробників молока відповідно до вимог ЄС [2].

Частка підприємств у виробництві молока-сировини за звітний період склала 38%, а господарств населення - 62% (рис.2).

Господарства корпоративного сектору аграрної економіки збільшили виробництво молока до 2,8 млн т (+6%) у січні-грудні 2023 року, тобто обсяги надоїв вийшли на довоєнні рівні (2021 р. - 2,77 млн т).

У господарствах населення за 12 місяців 2023 року було вироблено 4,6 млн т молока, що на 11% менше проти 2022 року.

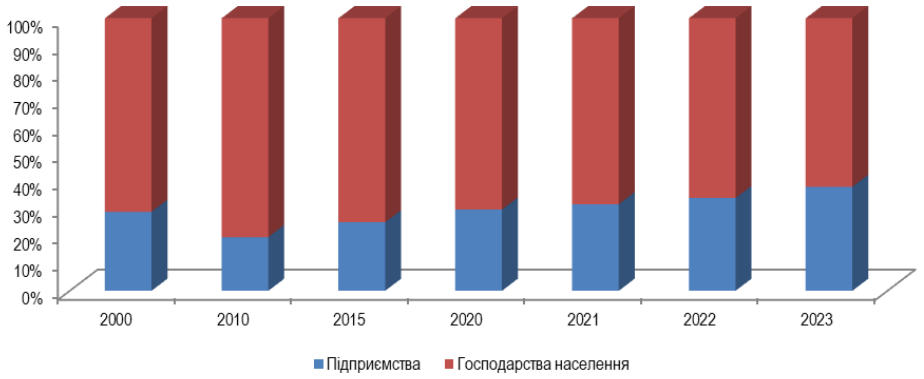

Рис. 2. Структура виробництва молока в Україні (%)

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Господарства населення орієнтуються в першу чергу на власне самозабезпечення членів своїх домогосподарств, і лише незначну кількість реалізують за різними каналами збуту [3].

Тривала криза в молочному скотарстві, яка викликана в економічними та соціальними

чинниками а також військовою агресію росії проти нашої держави спричинила до зниження поголів'я корів як сільськогосподарських підприємствах так і господарствах населення (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка поголів'я корів в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення, тис. голів

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Як бачимо з наведених даних, крім скорочення поголів'я корів, яке відбувалося в межах норм їх природного зниження, в 2015-2019 рр. високі темпи зниження поголів'я корів в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки викликано відміною спеціального режиму ПДВ, який діяв до 2015 року та низькою рентабельністю виробництва молока. Зміна механізму державної підтримки виробників молока спонукало їх до скорочення чисельності поголів'я корів в першу чергу у малих та середніх суб'єктах господарювання.

Станом на 1 січня 2024 року поголів'я ВРХ в Україні скоротилося на 73,5 тис. голів, що на 3,3% менше порівняно до січня 2023 року і на 4,9% менше порівняно до 1 грудня минулого року. Кількість тварин продовжує скорочуватися внаслідок негативного впливу війни на молочне скотарство України.

За попередніми даними Держстату, *станом на 1 січня 2024 року в господарствах усіх категорій Україні утримується 2 млн 233,60 тис. голів ВРХ*, у тому числі 1 млн 290,20 тис. корів. Порівняно до 1 грудня 2023 року, поголів'я ВРХ в Україні скоротилося на 109,6 тис. голів (-4,9%), а кількість корів зменшилась на 15 тис. голів (-1,2%). За останній рік поголів'я ВРХ скоротилося на 73,5 тис. голів (-3,3%), у тому числі корів – на 62,6 тис. голів (-4,9%). Близько 29% тварин утримується і сільськогосподарських підприємствах, а 71% – в господарствах населення.

В корпоративному секторі аграрної економіки утримується 912,6 тис. голів ВРХ, що на 1,2 тис. голів (-0,1%) менше ніж в грудні 2023 року. Поголів'я корів на підприємствах склало 373,5 тис. голів, що на 2,2 тис. менше (-0,6%) порівняно до минулого місяця. За останній рік поголів'я ВРХ скоротилося на 29,5 тис. голів (-3,2%), а кількість корів зменшилася на 20,7 тис. голів (-5,5%).

В господарствах населення знаходиться 1 млн 321 тис. голів ВРХ, що на 108,4 тис. голів (-8,2%) менше порівняно до 1 грудня 2023 року. Кількість корів в господарствах населення станом на 1 січня 2024 року склала 916,7 тис., що на 12,8 тис. голів (-1,4%) менше ніж місяць тому. За останній рік кількість ВРХ в господарствах населення скоротилася на 44 тис. голів (-3,3%), а кількість корів зменшилася на 41,9 тис. голів (-4,6%).

Основними економічними причинами скорочення поголів'я корів у сільськогосподарських

підприємствах, є:

- диспаритет закупівельних цін на молоко й цін на ресурси для його виробництва, що ускладнює рентабельне ведення галузі та робить її бізнесово непривабливою;
- нестабільні закупівельні ціни;
- застарілі технологічні умови ведення виробництва, особливо в малих та середніх сільськогосподарських підприємствах, які зумовлюють високий рівень собівартості одержаної продукції;
- відсутність сприятливої для товаровиробників кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва;
- низький рівень інтегрування виробництва, переробки та реалізації продукції молочного скотарства, що посилює нерівномірність одержання та розподілу прибутків;
- недостатня ефективність дії фінансово-економічного механізму державної підтримки молочного скотарства.

Тенденцію до зниження поголів'я корів у господарствах населення доцільно трактувати з декількох позицій:

- відмова від утримання їх в особистих селянських господарствах (ОСГ) товарного спрямування викликана процесом диверсифікації виробничої діяльності через збитковість виробництва;
- процес інтенсифікації виробництва молока в ОСГ також супроводжується зменшенням поголів'я корів з метою повноцінного забезпечення кормами;
- зниження поголів'я корів в ОСГ викликано складними соціально-демографічними процесами, які відбуваються у сільській місцевості.

Війна лише погіршила ситуацію. Типовою ситуацією для прифронтових регіонів є загибель певної кількості ВРХ внаслідок обстрілів російських окупантів. Достатньо фермерів залишили корів на окупованих територіях. Ці тварини не підлягають обліку або були конфісковані російськими окупантами і продані на м'ясо. Корів, які отримали поранення, фермери відправляють на вибраковку, що також сприяє зменшенню поголів'я.

Забруднення пасовищ мінами та снарядами, скорочення придатних для роботи сільськогосподарських земель внаслідок окупації і забруднення мінами та снарядами вплинуло на погіршення стану годівлі. Багато суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу не ризикують вкладати гроші у збільшення поголів'я корів в умовах воєнного часу через зростання витрат на підготовку кормів, дизельне паливо та електроенергію. Українські молочарі відчувають нестачу оборотних та кредитних коштів.

Найбільш вразливими до вказаних викликів виявилися господарства населення, де скорочення поголів'я ВРХ відбувається швидкими темпами. Промислові молочно-товарні ферми навпаки виявилися більш стійкими і попри певне скорочення поголів'я корів вони збільшили в 2023 році виробництво молока-сировини і вийшли на довоєнні рівні за обсягами виробництва.

Необхідно відзначити, що без запровадження ефективної системи державної підтримки виробників молока, яка буде включати в першу чергу відновлення спеціального режиму ПДВ, фінансування на державному та регіональному рівні відродження племінної справи в молочному скотарстві – суттєвого нарощення поголів'я корів в господарствах корпоративного сектору спостерігатися не буде, а в господарствах населення буде відбуватися тенденція до зниження чисельності корів [4].

Як свідчать результати досліджень господарства населення залишаться на протязі найближчих років основними товаровиробниками молока в Україні.

Дана обставина викликана тим, що фактично втрачена основа для відтворення поголів'я корів в сільськогосподарських підприємствах за рахунок внутрішніх ресурсів. Тому, без придбання племпродукції за кордоном стрімке нарощення поголів'я корів в корпоративному секторі не можливе [5].

Ефективність ведення скотарства та досягнення цільових параметрів виробництва молока значною мірою залежить від інтенсивності використання маточного поголів'я, а вихід приплоду телят на 100 корів, зокрема – дає можливість зробити висновки щодо діяльності господарств з питань відтворення. Тому, прийняття відповідних заходів щодо ліквідації перегулів корів і телиць та їх яловості є важливим джерелом збільшення виробництва молока і м'ясних ресурсів країни, а також основою зниження собівартості продукції.

Вихід приплоду телят на 100 корів в сільгосппідприємствах у 2023 році становив лише 64 голів проти 88 голів у 1990 році, що свідчить про відсутність організаційної роботи племінної служби держави. Крім того інтенсивне використання корів, як засобу виробництва молока, призводить до суттєвого скорочення періоду корисного використання (2-3 лактації) та зростання відсотку їх яловості. В зв'язку з цим вважаємо за доцільне приділення уваги на державному та регіональному рівні розвитку племінних господарств які є джерелами постачання високопродуктивних сільськогосподарських тварин для сільськогосподарських підприємств – виробників молока. Вважаємо за необхідне відновити систему адресної підтримки племінних господарств в молочному скотарстві для часткової компенсації витрат пов'язаних з утриманням та вирощуванням племінних тварин.

На сьогодні система племінної служби, яка існувала раніше в Україні і давала можливість вести племінну справу на належному рівні, зруйнована і не діє. Тому подальше зростання продуктивності та покращення показників відтворення тварин є вкрай проблематичним через відсутність сучасної системи селекції у тваринництві.

Нині для більшості сільськогосподарських товаровиробників молока основним каналом збуту є реалізація на переробні підприємства [6]. Як свідчать результати проведених досліджень спостерігається зростання частки господарств корпоративного сектору аграрної економіки в структурі надходжень на молокопереробні підприємства.

Близько 88% молока, яке йде на переробку, виробляється саме промисловим сектором і тому скорочення надоїв в господарствах населення не має ключового впливу на забезпеченість молокопереробних підприємств сировиною. За попередніми оцінками Державної служби статистики України, у 2023 році на переробні підприємства надійшло близько 2 млн. 393,2 тис. т молока-сировини.

В Україні відбувається поступовий перехід харчової переробки молока виключно на сировину екстраґатунку, яку наразі здатні забезпечити тільки молочнотоварні ферми. Згідно Наказу 118 Мінагрополітики від 12 березня 2019 року, після завершення воєнного стану молокопереробні підприємства зможуть використовувати лише молоко екстра ґатунку, яке відповідає європейським нормам безпечності та якості.

Суб'єктам підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу не вистачає обігових та кредитних коштів. На собівартість виробництва молока впливає дорожчання паливно-мастильних матеріалів та електроенергії. Відкриті дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, дозволяють зробити висновок, що в жовтні-грудні середні тарифи для підприємств на послуги з розподілу електричної енергії 1-го і 2-го класу напруги виросли на 29% і 25%, відповідно, порівняно з січнем-березнем 2023 року.

Важливою передумовою розвитку молокопродуктового підкомплексу є формування довготривалих партнерських відносин між суб'єктами, які здійснюють виробництво молока, його переробку та реалізацію. Інтеграційні процеси передбачають ліквідацію диспаритету цін, який існує нині, та мають за мету одержання еквівалентних прибутків на одиницю затраченого капіталу.

Однак нині відносини між виробниками молока та молокопереробними підприємствами загострилися, оскільки витрати виробників молока-сировини складають біля 40,0 % від загальних витрат на кінцеву продукцію, а від реалізації готової продукції переробними підприємствами вони одержують лише 25,0 % грошової виручки. Кожен працює на себе: виробник намагається виробити більше молока і якнайдорожче реалізувати його, щоб мати вигоду. Переробник навпаки:

намагається купити молоко для перероблення за найменшою ціною, щоб також мати певну вигоду. Як наслідок – непорозуміння між двома функціонерами молокопродуктового підкомплексу, що призводить до погіршення їх економічного стану [8].

Молокопереробна галузь має високий потенціал, який використовується недостатньо. Суттєвими проблемами, що негативно впливають на розвиток галузі, залишаються: щорічне скорочення поголів'я корів і, відповідно, виробництва молока, його ґатунок, бактеріальна чистота, а також падіння купівельної спроможності населення. Споживання молочних продуктів значно нижче встановленої фізіологічної норми на одну особу в рік. Так, якщо у 1990 році споживання молока та молочних продуктів на одну особу становило 373,2 кг/рік (у перерахунку на молоко), то у 2023 р. – 201,4 кг при раціональній нормі споживання 380 кг/рік.

Диспропорція між обсягами надходження молока і потужністю молокопереробних підприємств негативно впливає на ефективність функціонування останніх. По деяких видах продукції рівень використання виробничих потужностей становить від 25,0 % до 35,0 %. Переважна більшість молока (біля 70,0 %) переробляється на підприємствах потужністю понад 100 т на добу. На малих підприємствах потужністю до 10 т/добу переробляється лише 1,0 молока, яке надійшло на переробку.

Молокопереробні підприємства прагнуть розширити зони впливу, збільшити кількість постачальників сировини. Зростає радіус надходження сировини, а через збільшення відстані виникають значні транспортні витрати, які підвищують собівартість готової продукції і призводять до підвищення роздрібних цін, що негативно впливає на ринок збуту молокопродукції.

В цілому за рахунок збільшення обсягу виробництва конкурентоспроможної продукції на основі нових технологій, зниження витрат, де знаходять своє відображення рівень матеріальних і трудових ресурсів, основних виробничих фондів, удосконалення техніки, організації виробництва і праці, а також за рахунок усунення непродуктивних витрат і невиправданих перевитрат за елементами та калькуляційними статтями собівартість реалізованої продукції знизиться, збільшиться рівень рентабельності. В кінцевому результаті це дасть змогу збільшити прибуток підприємств.

В сучасних економічних умовах, які характеризуються високим рівнем конкуренції та динамічністю зовнішнього середовища, ефективність роботи будь-якого промислового підприємства залежить від багатьох факторів. Одним з таких факторів для молокопереробних підприємств є ефективне управління необоротними активами. У цьому випадку значну увагу слід приділити саме політиці управління основними засобами суб'єкта господарювання, тому що вони є найвагомішою складовою потенціалу підприємства і забезпечують його виробничий процес. Окрім цього, ефективне управління основними засобами сприяє збільшенню обсягів виробництва та рівня прибутковості та рентабельності господарської діяльності. В останній час продукція молокопереробної промисловості користується все більшим попитом, що вимагає від виробників нарощування потужностей та збільшення обсягів господарювання. В той же час, невелика підтримка підприємств з боку держави, скорочення власних ресурсів для обладнання виробництва, відсутність бажання інвестувати власні кошти у відтворення підприємств призвели до того, що у розпорядженні значної частини вітчизняних суб'єктів господарювання залишилися практично повністю фізично та морально зношені основні виробничі засоби. Так, за даними Державної служби статистики України, ступінь зносу основних засобів підприємств переробної промисловості у 2021 році становив 59,1 %, в галузі виробництва харчових продуктів –48,0 %, в галузі виробництва молочних продуктів 50,0 % – 60,0 %. За таких умов вагомого значення набувають питання, що стосуються пошуку напрямків підвищення ефективності використання та відтворення основних засобів молокопереробних підприємств.

Розглядаючи сучасні ринкові тенденції господарювання та враховуючи інтеграцію України до ЄС, слід чітко розуміти, що вітчизняний ринок молока та молочних продуктів зазнає структурних змін. Відкриття кордонів та обмеження державної підтримки вітчизняних виробників передбачає збільшення обсягів імпорту продукції до України, що суттєво загострить конкурентну боротьбу

молокопереробних підприємств за споживачів. В даних умовах вітчизняним підприємствам досить складно буде витримувати конкуренцію з іноземними виробниками, адже вимоги як до якості сирого молока, так і до готової продукції в країнах ЄС більш жорсткі, відповідно, молочна продукція відрізняється вищими стандартами якості та екологічної чистоти. Всі ці проблемні моменти негативно впливають на результативність діяльності молокопереробних підприємств на сучасному етапі та відповідно підвищують ризики господарювання.

Серед основних ризиків мікрорівня слід виділити ресурсний ризик, під яким розуміємо невчасну доставку молочної сировини або її недостатню кількість, неналежну якість тощо. Обираючи постачальників молока, підприємцям варто концентрувати увагу на таких ключових факторах: утримання корів, їх годівля, система збору сировини та її зберігання, умови транспортування молочної сировини на молокопереробні підприємства тощо.

Виробництво необхідних обсягів молочної сировини для молокопереробних підприємств залежить, перш за все, від зацікавленості сільськогосподарських товаровиробників у постачанні на переробку високоякісного молока. Основою для визначення вартості сирого молока є урахування у ньому вмісту жиру та білка. Такий підхід сприятиме удосконаленню технологій у галузі молочного скотарства, узгодженню інтересів кожного учасника в ланцюгу «виробництво – переробка», що в кінцевому підсумку забезпечить ефективну діяльність молокопродуктового підкомплексу України.

Беручи до уваги те, що Україна знаходиться на шляху входження до ЄС, питання конкурентоспроможності вітчизняної продукції набуває особливого значення. Адже європейські стандарти як на заготівлю молока-сировини, так і на готову молочну продукцію, на декілька порядків вищі за вітчизняні. А це означає, що в Україні необхідно своєчасно проводити роботу в напрямку гармонізації державних стандартів виробництва молока-сировини та готової продукції до міжнародних вимог, запровадити ряд організаційно-господарських заходів по підвищенню культури виробництва молока, доставки та збуту його на молокопереробні підприємства. З цього приводу актуальним стало введення в дію з 1 січня 2019 року Національного стандарту України ДСТУ 3662:2018 "Молоко-сировина коров'яче", який містить характеристики та технічні умови для здійснення закупівлі та приймання молока коров'ячого з метою його подальшого ввеЗдення в обіг.

Незважаючи на незначні позитивні тенденції в молочному скотарстві ситуація є критичною, і однією з визначальних причин, що продовжує стримувати розвиток молочного виробництва є традиційно низька інвестиційна привабливість сектора порівняно з іншими сільськогосподарськими галузями, яка також суттєво ускладняються загальними системними проблемами ведення бізнесу в Україні.

Порівняно з іншими галузями сільського господарства, рішення про інвестування в молочне скотарство є найбільш складним з огляду на наступні фактори:

- молочне скотарство має велику фондоємність та, як наслідок, найбільше співвідношення вартості використовуваних основних та оборотних засобів та коштів;
- має найдовший цикл обертання обігових коштів і відповідно найменшу річну кількість їх обертів;
- в наслідок великої інвестоємності молочне виробництво дає менший об'єм виручки на одиницю інвестицій;
- в цілому молочне скотарство має найбільші порівняно із іншими галузями строки окупності.

Також особливістю молочного скотарства є те, що зменшення об'ємів спрямованих інвестицій за рахунок більш дешевого та менш технологічного та якісного обладнання, здешевлення та спрощення проектів ферм, використання більш дешевих та менш продуктивних порід корів і таке інше призводять до різкої втрати економічної ефективності створюваного молочного виробництва.

Крім традиційних економічних складностей, інвестиційна привабливість сектору ускладняються й факторами, що визначають локальний інвестиційний клімат: невизначеність з

земельним питанням, високі відсоткові кредитні ставки при постійно змінних умовах кредитування, відсутність дієвих механізмів інвестиційного стимулювання, підтримки та захисту інвестицій з боку держави.

Незважаючи на вищезгадані проблеми, в секторі поступово відбуваються інвестиційні процеси направлені на оновлення та створення нових виробничих потужностей молочного скотарства, запровадження інноваційних технологій та системний розвиток сучасного молочного виробництва. Однак, в цілому, ці процеси поки мають винятковий характер, істотно не впливаючи на загальний стан молочної галузі.

Висновки та пропозиції.

Забезпечення продовольчої безпеки в межах фізіологічних норм споживання молокопродуктів українського виробництва може бути гарантовано розвитком високотехнологічного виробництва, за рахунок підвищення продуктивності корів та створення систематизованих молочних зон на території України. При цьому необхідно надати державну допомогу в будівництві та реконструкції молокопереробних підприємств за світовими стандартами на корпоративній основі. Це дасть можливості виробляти експортно-орієнтовану продукцію створюючи додану вартість.

Існуюча система селекції у тваринництві по окремим параметрам (система збору інформації, система випробування і методологія племінної цінності тварин, ведення обміну продуктивності тварин, механізмів управління та підтримки з боку держави тощо) не відповідає міжнародним стандартам і практично комплексно не діє.

Як наслідок, є зниження конкурентоспроможності вітчизняних племресурсів порівняно із зарубіжними та збільшення їх імпорту. Необхідно терміново визначити джерела фінансування запровадження систем селекції у тваринництві України, яка буде відповідати міжнародним стандартам.

В зв'язку з цим пропонується на рівні державних та місцевих органів влади та самоуправління запровадити наступні заходи:

- відновлення спеціального режиму оподаткування ПДВ для сільськогосподарських підприємств – виробників молока, можливо скотарства в цілому;
- Запровадити систему контрактації та закупівлю телиць в ОСГ для задоволення потреб в них сільськогосподарських підприємствах та молодняку великої рогатої худоби для відгодівлі;
- запровадити державну програму підтримки створення тваринницьких сімейних ферм на базі високотоварних особистих селянських господарствах (з поголів'ям корів понад 3 голови);
- розробити і прийняти Закон України «Про загальнодержавну програму селекції в тваринництві»;
- забезпечення адресної державної підтримки суб'єктів племінної справи в скотарстві;
- створення глибоко інтегрованих об'єднань виробників тваринницької продукції та її переробників, що дозволить сформувати сировинні зони, значно здешевити вартість готової продукції, зменшити витрати на перевезення молока та усунути з ринку посередницькі структури;
- вдосконалення договірної бази інтеграційних відносин в умовах партнерської діяльності у ланцюгу «виробництво-переробка-оптовий збут»;
- створення передумов для мотивації переробників до встановлення довготривалих сировинних зон шляхом надання виробникам пільгових кредитів, лізингу та оренди устаткування для виробництва молока;

Запровадження запропонованих заходів дасть можливість стабілізувати і поступово нарощувати поголів'я худоби, збільшити обсяги виробництва продукції тваринництва та забезпечити населення якісними, екологічно чистими продуктами харчування тваринного походження переважно за рахунок вітчизняного товаровиробника та значно збільшити експорт готової продукції.

В повоєнний період відродження аграрної економіки розвиток молочного скотарства повинно

здійснювати на основі комплексної програми, яка включає всі складові агропродовольчого ланцюга руху молока від виробника до кінцевого споживача. Крім того, постачає на часі розробка стимулів щодо переорієнтації сільськогосподарських підприємств – виробників продукції рослинництва на молочне скотарство.

Список використаних джерел

1. Ємцев В. І. Слободянюк Н. М. Відродження ресурсного потенціалу скотарства як фактор розвитку конкурентоспроможності підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК України. *Animal science and food technology*. 2021. Т. 12, № 3. С. 36-49.
2. Цвігун А., Семисал А. Організаційно-економічні засади реалізації молока переробним підприємствам в умовах воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 4. С. 74-81.
3. Паска І., Сатир Л., Кепко В. Організаційно-економічні засади формування пропозиції на ринку молока в Україні. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 3. С. 375-381.
4. Економічний механізм функціонування аграрного ринку України в сучасних умовах. [Ю. О. Лупенко та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І. А. Сало ; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки». Київ : ІАЕ, 2023. 183 с.
5. Ібатуллін М. І., Артімонова І. В., Свиноус Н. І., Сіра Ю. В. Економічні аспекти функціонування ринку молока та молокопродуктів в умовах запровадження військового стану в країні. *Інноваційна економіка*. 2022. №2-3. С. 5-10.
6. Слободянюк Н. О. Вплив воєнних дій на фінансову та інвестиційну діяльності молокопереробних підприємств України. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2023. Вип. 3. С. 110-118.
7. Козак О. А., Козак М. І. Молокопродуктовий підкомплекс у реалізації цілей сталого розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 40-57.
8. Паска І, Сатир Л., Кепко В. Оцінка кон'юнктури ринку молока України в умовах функціонування воєнного стану в країні. *Економічний дискурс*. 2023. Випуск 3-4. С. 64-72.

Статтю отримано: 23.02.2024 / Рецензування 06.04.2024 / Прийнято до друку: 30.06.2024

Ildus Ibbatulin
Dr. Sc. (in Agriculture), Professor, Academician of the NAAS
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: imi_1@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4418-6532
Ivan Svynous
Dr. Sc. (in Economics), Professor, Professor
Department of Accounting and Taxation
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine
E-mail: isvinous@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0346-1596
Volodymyr Nedashkivskyy
Dr. Sc. (in Agriculture), Professor of the Department of Feed Technology,
Feed Additives and Animal Feeding
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5487-6807
E-mail: profkom1967@ukr.net

Natalya Fedoruk
Ph.D. (in Agriculture), Professor of the Department of Feed Technology,
Feed Additives and Animal Feeding
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9683-8785
E-mail: natalifedoruk-@ukr.net

ECONOMIC PRINCIPLES OF MILK PRODUCTION IN UKRAINE

Abstract

Introduction. *The reform of the agro-industrial production of Ukraine radically changed the organizational and economic conditions of the functioning of dairy enterprises and other structures engaged in the processing and sale of dairy products. This led to a fundamentally new relationship between product producers and product consumers, and led to a sharp decline in the production of milk and dairy products.*

The future of milk production by agricultural enterprises largely depends on the influence of general trends in the development of world agriculture and the market. In the last five years, it has been growing. There are approximately 230 million productive dairy cows; the yield of one cow varies from 2,200 to 9,800 kg in the regions of the world.

Methods. *Generally accepted methods and techniques were used in the process of conducting the research: a set of scientific methods of the abstract and logical method (induction and deduction, analysis and synthesis, analogies and comparisons, formalization) in the development of theoretical provisions on the substantiation of organizational and economic factors of increasing efficiency. The economic and statistical method was used when conducting an analysis of quantitative and qualitative indicators of the effectiveness of the functioning of dairy enterprises, in particular its methods: comparison (comparison of the data of the reporting year with the corresponding indicators of previous years); grouping (to identify cause-and-effect relationships between features), series of dynamics (tracking of temporal changes in indicators of the activity of agricultural enterprises and households - milk producers), analytical information is displayed using graphic and tabular methods.*

Results. *It has been proven that ensuring food security within the physiological norms of consumption of dairy products of Ukrainian production can be guaranteed by the development of high-tech production, due to increasing the productivity of cows and the creation of systematized dairy zones on the territory of Ukraine. At the same time, it is necessary to provide state assistance in the construction and reconstruction of milk processing enterprises according to world standards on a corporate basis. This will make it possible to produce export-oriented products, creating added value.*

Discussion. *In the post-war period of revival of the agrarian economy, the development of dairy farming should be carried out on the basis of a comprehensive program that includes all components of the agro-food chain of movement of milk from the producer to the final consumer. In addition, the development of incentives for the reorientation of agricultural enterprises - producers of plant products to dairy cattle breeding - is timely.*

Keywords: *milk, production, agricultural enterprises, households, milk processing enterprises.*

References

1. Yemtsev, V. I. Clobodyanyuk, N. M. (2021). Vidrodzhennya resursnoho potentsialu skotarstva yak faktor rozvytku konkurentospromozhnosti pidpryyemstv molokoproduktovoho pidkompleksu APK Ukrayiny [Revival of the resource potential of cattle breeding as a factor in the development of competitiveness of enterprises of the dairy sub-complex of the agricultural sector of Ukraine]. *Animal science and food technology*, *3*, 36-49. [in Ukr.].

2. Tsvigun, A., Semisal, A. (2023). Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady realizatsiyi moloka pererobnym pidpryyemstvam v umovakh voyennoho stanu [Organizational and economic principles of the sale of milk to processing enterprises in the conditions of martial law]. *Ekonomichnyy analiz* [Economic analysis], *4*, 74-81. [in Ukr.].

3. Paska, I., Satyr, L. & Kepko, V. (2023). Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady formuvannya propozytsiyi na rynku moloka v Ukrayini [Organizational and economic principles of supply formation on the milk market in Ukraine]. *Ekonomichnyy analiz* [Economic analysis], *3*, 375-381. [in Ukr.].

4. Salo, I.A.. (Ed.). (2023). *Ekonomichnyy mekhanizm funktsionuvannya ahrarnoho rynku Ukrayiny v suchasnykh umovakh* [The economic mechanism of functioning of the agricultural market of Ukraine in modern conditions]. Kyiv : IAE.

5. Ibatullin, M. I., Artimonova, I. V., Svynous, N. I. & Sira Yu. V. (2022). Ekonomichni aspekty funktsionuvannya rynku moloka ta molokoproduktiv v umovakh zaprovadzhennya viyskovoho stanu v krayini [Economic aspects of the functioning of the market of milk and milk products in the conditions of the introduction of

martial law in the country]. *Innovatsiyna ekonomika* [Innovative economy], *2-3*, 5-10. [in Ukr.].

6. Slobodyanyuk ,N. O. (2023). Vplyv voyennykh diy na finansovu ta investytsiynu diyal'nosti molokopererobnykh pidpryyemstv Ukrayiny [The influence of military actions on the financial and investment activities of dairy enterprises of Ukraine]. *Naukovi pratsi Mizhrehional'noyi akademiyi upravlinnya personalom. Ekonomichni nauky* [Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Economic sciences], *3*, 110-118. [in Ukr.].

7. Kozak, O. A., Kozak, M. I. (2021). Molokoproduktovyy pidkompleks u realizatsiyi tsiley staloho rozvytku [The dairy sub-complex in the implementation of sustainable development goals]. *Ekonomika APK* [Economy of agro-industrial complex], *8*, 40-57. [in Ukr.].

8. Paska, I., Satyr, L. & Kepko, V. (2023). Otsinka konyunktury rynku moloka Ukrayiny v umovakh funktsionuvannya voyennoho stanu v krayini [Assessment of the situation of the milk market of Ukraine in the conditions of the operation of martial law in the country]. *Ekonomichnyy dyskurs* [The economic discourse], *3-4*, 64-72. [in Ukr.].

Received: 02.23.2024 / Review 04.06.2024 / Accepted 06.30.2024